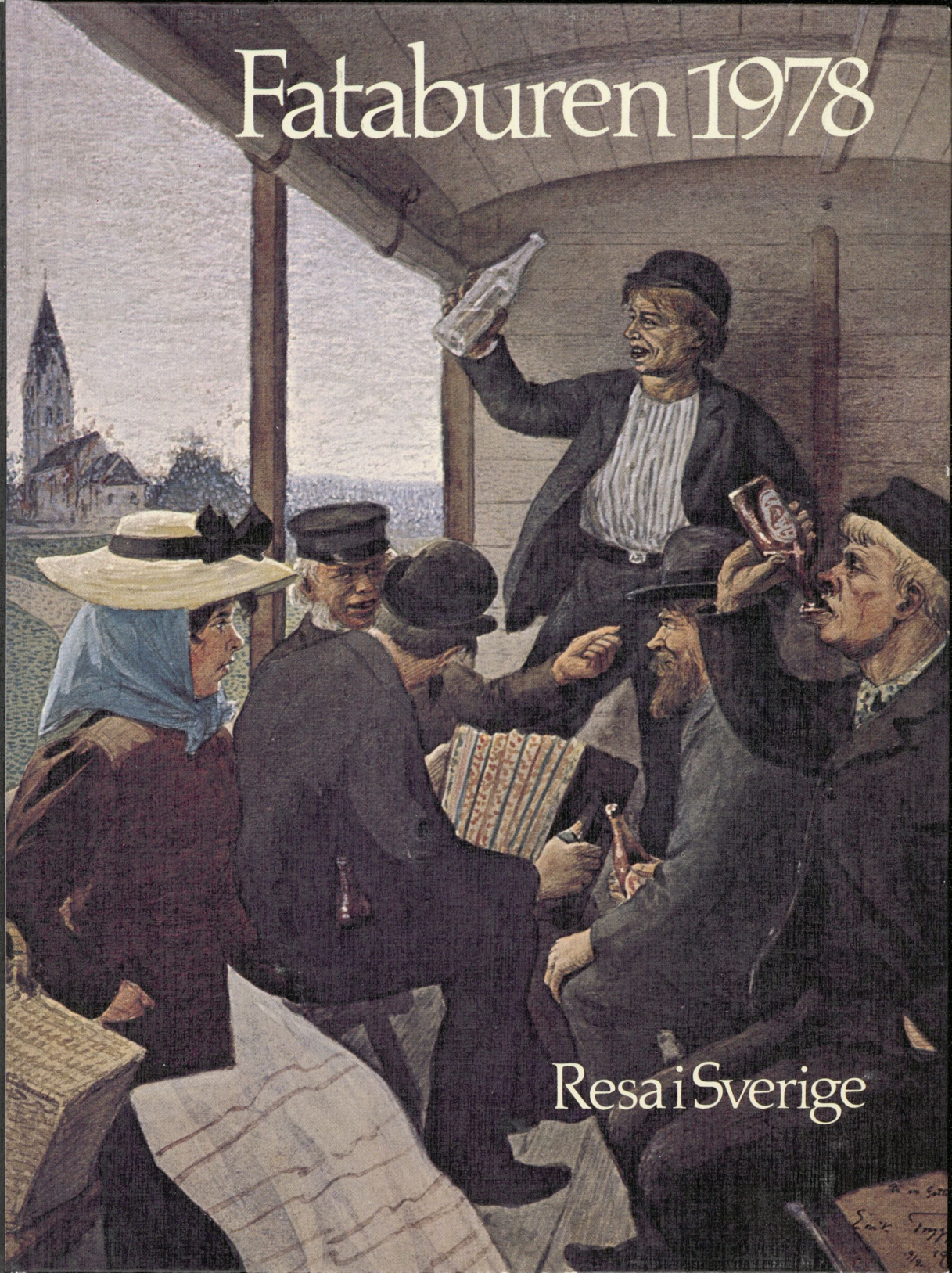

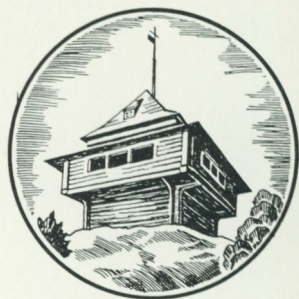
Fataburen 1978

Fataburen 1978

Resa i Sverige

Fataburen

1978

Nordiska museets och Skansens årsbok

Redaktör: Jonas Berg
Redaktionssekreterare: Berit Nordin

Pärmens framsida: "På en Gotländsk Järnväg". Gouache av
Erik Tryggelin, 1907. Nordiska museet.
Pärmens baksida: Laverad teckning från 1837 av okänd konstnär.
© 1978 Nordiska museet och respektive artikelförfattare
Tryckt hos Berlings, Lund 1978
ISBN 91 7108 154 2

I lappmudd och tulubb

Något om resdräkten i gamla dagar

Gunnel Hazelius-Berg

Hur var människor klädda förr i världen, när de var stadda på resa? På vad sätt skilde sig deras dräkt då från den som de använde i dagligt bruk?

Det fanns tillfällen, då det så att säga hörde till att man var klädd på visst sätt. För de medeltida pilgrimerna ingick det ofta i själva botgöringen att inte vara iförda mer än det allra nödvändigaste. Härom finns många vittnesbörd, som inte bara gäller de långväga pilgrimsfärderna, t.ex. då den hemvändande kunde smycka sin huvudbonad med den berömda musslan, pilgrimstecknet från Santiago de Compostela, utan även de som avsåg inhemska vallfartsorter. I de medeltida helgonlegenderna relateras omsorgsfullt både om prästen herr Mikael i Kärna och om kvinnor och män av folket att de vallfärdade barfota och klädda i yllekläder till den helige Nikolaus grav i Linköping. Också den heliga Birgitta uppmanar i sina Uppenbarelser de botgörande att "avstå från linnekläder, såväl om natten som om dagen". Ett sådant krav bör emellertid främst ha avsett herremännen, bland de bredare folklagen var på många håll linneunderkläder ännu på 1800-talet inte i allmänt bruk.

Att man gick barfota vid längre vandringar var även det vanligt långt fram i tiden. Dels ville man spara de dyrbara läderskorna dels mätte fötterna bättre av det. Vid kyrkogång satte man på sig skorna först när man kom fram till kyrkan. Det fanns t.o.m. de som inte hade några läderskor alls. Om en prästson på Österlen i Skåne berättas 1646 att han måste låna skor, när han skulle till marknaden, eftersom han endast hade träskor.

Det fanns mycket annat vandrande folk som likt medeltidens pilgrimer företog långa resor till fots. Hit hörde de arbetsökande gesällerna som enligt gammal tradition fullkomnade sin utbildning genom årslånga färder till de europeiska huvudstäderna. Vad de kunde föra med sig var helt naturligt ganska litet och måste rymmas i den ränsel som var den vandrande gesällens kännetecken. Den kallades vanligen för "falejs", ibland "fracks" och bars över höger axel eller, som på bilden s. 126, på ryggen mellan höfterna. När befolkningen i övrigt nyttjade rensel bars den vanligen med axelremmar. De vandrande gårdfarihandlarna hade mestadels sina varor i en påse på vänstra axeln. I detta sammanhang finns ingen anledning att gå in på handelsflottans besättningar som ofta var på vandring till och från kuststädernas hamnar eller på soldaterna i armén, som för övrigt först på 1600-talets slut försågs med enhetliga och ändamålsenliga uniformer. Både då och senare var de emellertid ofta klädda i sina vardagliga dräkter med deras bygdemässiga och ståndsmässiga variationer.

De vandrande gesällerna hade sina mot-svarigheter bland många av de studerande vid universiteten och de ungdomar bland adeln som aspirerade på att bli ämbetsmän. Under icke sällan långvariga "bildningsresor" sökte sig dessa i förvånansvärt stor omfattning till utländska lärosäten, en tradition som levde kvar långt in på 1800-talet. Deras resor skedde emellertid endast undantagsvis till fots och därigenom kunde en rikare utstyrsel medföras. I några fall har förteckningar över vad som medfördes blivit bevarade och ger värdefulla upplys-

Vandrande gesäll med ränsel, falejs, på ryggen. Teckning av J. Ph. Lembke. 1600-talets slut. Nationalmuseum.

ningar om dräktskicket under skilda tids-epoker.

Den i alla praktiska ting noggranne Västerås-biskopen Johannes Rudbeckius har vid ett par tillfällen specificerat vad han förde med sig vid Stockholmsresorna för riksdagssejourerna. 1637 förtecknar han sålunda hattar, 2 mössor, nattmössor och foder till dessa, huvudband, kragar, ärmkläde, skjortor, 2 par linstrumpor, badstugokläder, 2 tröjor, 2 par brackor (byxor), 2 kasjackor, kappa, 2 kjortlar (långa prästrokar), filtkappa, 2 eller 3 par strumpor, skor, tofflor och 2 par stövlar.

En svensk student Jakob Henrik Forbus som 1657 rustade sig för en flerårig utländsk resa medförde bl.a. utom ett par lakan, 8 skjortor, 6 par strumpor och dessutom 2 par "granna strumpor" samt 6 stora kragar av vilka 3 med knytning, dvs. spetskragar. Här nämns inte de dräkter han kan ha haft med sig. Men när han avled 1664, just hemkommen, är garderoben mycket rikhaltig med inte mindre än 11 klädningar och dessutom en "nattklädning" (nattrock) av rött identytg fodrad med grön taft. Bland plaggen märks gråa och svarta sidendräkter, en sammetsströja med sobelskinn, en jägarklädning, fodrad med mårdsbarkskinn etc.

När den karolinska officeren Jan Stålhammar 1700 lämnade sin gård Salshult i Småland för att resa till krigsskådeplatsen medförde han enligt makans anteckningar, utom filt, lakan, örngottssvar, bordduk och servetter, 10 skjortor, 2 halsdukar, en nätteldukshalsduk, 2 ärmkläden, 2 huvor till nattmössor och 3 par linnestrumpor.

Fullkomligt överväldigande är den utrustning som bestods studenten Eric Gustaf Ingman-Gyllenheim, när han 1791 som 18-åring avreste till Lund. I denna ingick t.ex. en svart dräkt med kapp och skärp, en sjögrön frack, en blå melerad jacka, en ljusblå syrtut, en svart manchesterklänning, en brun nankinsdräkt, en röd scharlakansväst, en vit bomullsväst, en grå rid-dräkt, en Vingåkersrock (användes vanligen som nattrock) och en vitgrå kapprock. Här-till 7 par skor, bland vilka ett par gamla pampuscher och ett par "caloscher". Strumpor och underkläder var i proportion här-till, bl.a. 15 nattskjortor, 4 par fina överskjortor och 9 omgångar nattkappor och muddar,

Tvätten var ofta ett stort problem för resenärerna och smutskläderna skickades många gånger långa vägar hem för att bli tvättade. Så sent som 1854 utrustades en Lundastudent av denna anledning med 24 stycken skjortor jämte andra linneplagg.

De egentliga reskläderna avsåg i regel i första hand att tillgodose kraven på slitstyrka och förmåga att skydda mot köld och

*Överdirektören för lant-
mäteriet Carl Gripen-
hielm. Detalj av Mälar-
kartan 1689. Kungl.
Biblioteket.*

"Skogsvandring till Porjus". Okänd tecknare 1861. Foto i Nordiska museet.

väta. Det talades på 1600-talet ofta om att man reste i gråa kläder, vare sig dessa var tillverkade av den ofärgade vadmalen eller av likafärgat kläde. Gustav II Adolf for på friarfärd i Tyskland 1620 i "een slätt grå reseklädningh", medan Karl XI på sina berömda jaktfärder inom riket var klädd i grå dräkt av fint kläde. Också hovmannen Johan Ekeblad talar i breven hem till Stola om sin grå klänning och de gamla grå byxorna som han jämte sängkläder och annat vill ha upp till Stockholm. När den 16-årige Per Brahe 1618 drog ut på studieresa i Tyskland hade han med sig endast två klädningar, nämligen en reseklänning och en något mera ståndsmässig. Den förra var vad man kallade "ifärdskläder" eller "ifarekläder", en term som på 1600-talet och senare betecknade gångkläderna, den dagligen brukade dräkten.

De som måste färdas utan vidlyftigare bagage fick själfvallet nöja sig med en enklare utrustning. Carl von Linné lämnar en målande beskrivning av den dräkt i vilken han 1732 företog sin berömda strapatsrika lapska resa: "Klädren voro alltså en liten råck af västgötatyg, utan fällor, med uppslag och krage af sjag. Byxor helt nätte af skinn, piskperuque, Carpus af bastgrönt, stöflekängor på fötterna. En liten väska af läder 1/2 aln lång, något kortare i bredden af mentat läder, med ygglor på ena sidan att linda henne fast och hänga henne på sig, uti denna lades en skjorta, 2 par half-

armar, 2 nattkappor – florslufva att fria sig för mygg – . Härsvängaren satt vid sidan och en liten handbössa emellan låret och sadeln."

Nästan hundra år senare besökte den finske studenten C. A. Gottlund under långa vandringar i de mellansvenska finnskogarna sina landsmän i avsikt att studera deras kulturella standard. Även han ger 1821 en skildring av sin utstyrsel, mera ståndsmässig än Linnés: "Jag bör kanske något närmare beskrifva min costume. Den torde kanske framdeles mer än en gång komma i fråga. 1:o ett par vida kosak böxor af sommartyg, sådane Mammelukker äro här ovane. 2:o en grön Jagtrock, liknar en kort sortut och kolt ty skörtena äro baktill ihop sömmade. Den är av grönt Vadmal. 3:o hänger i dess knapphål i en silfverkedja a) krutmåttet, b) hjerppipan, c) lärkipan (allt af silfver) hvilka jag fått låna i Upsala. 4:o Skjutväskan af Skälskin, hvars rem går öfver högra axeln. 5:o hagelpungarnes portfeulj, hvars rem går öfver vänstra axeln. 6:o Jagt hornet som i ett grönt yllsnöre hänger äfvenledes öfver högra axeln. 6:o dubbel-pistolen i ena bröstfickan, och 7:o flöjten i den andra. 8:o sabeln som är gjordad om

Carl von Linné i lapsk dräkt med skinnvantar hängande i bältet och lapprumma i handen. Målning av Martin Hoffman, 1737.

midjan. 9:o sjelfva bössan öfver vänstra skulran. Läger man härtill ett par långa svarta moustacher, så kan man småningom göra sig en föreställning, om huru jag ser ut. Så tågar jag fram med 2:e stora svarta jagthundar i fjäten och Saukko (vägvisaren) framföre."

Ungefär samtidigt rekommenderar bergsvetenskapsmannen C. M. Robsahm en likartad utrustning för en lång vandring: en bonjour av kläde, väst med ståndkrage, skinnskodda pantalonger, en kaskett av skinn och en av kläde, 2 st. flor, långbyxor av kittaj eller sommartyg, tröjor av lärft, skinn och flanell, parkumskalsonger och skinntröja, lång, snäv och klädd med fris.

Den vandrande resenären var helt hänvisad till sin medburna packning men när det gällde att vara klädd efter sitt stånd krävdes mer omfattande bagage. Då måste man många gånger invänta sin packning. Så klagar Johan Ekeblad 1654, "att jag här i Stockholm nu redan sex dagar varit här och icke kommit en gång ur kammaren, ty jag har lämnat min tjänare med mina kläder i Upsala, att han skulle komma till sjös och är ännu inte kommen." Här väntar han på sina egna kläder som användbara. Kom man däremot fram utan att ha lämpliga kläder måste dessa först anskaffas. Kung Stanislaus av Polen stannade 1711 ute vid Liljeholmen tills en ny karolinsk dräkt hunnit bli färdigsydd åt honom, innan han kunde resa in i Stockholm. Han ville inte uppträda i den pråliga polska dräkten och med hängande mustascher!

Svenska resenärer som kom ut till Paris och London fick ofta avstå från att deltaga i sällskapslivet för att de inte var rätt klädda. Då fick skraddarna beställningar, eller man fick låna eller hyra kläder för att kunna representera. Modet hann ej fram till vårt land så snabbt som i våra dagar. När det gällde officiella uppdrag utgick ofta extra anslag för att sätta ämbetsmännen i stånd att uppträda på ett värdigt sätt, men eftersom dessa medel skulle räcka både till en resvagn, ny sadel, nya livréer till kusk och betjänt samt till galadräkter förslog inte 1000 plåtar långt (Menander 1776). I

London fick en annan svensk 1808 rådet att ej visa sig "under bar himmel" förrän han fått sina nya kläder.

Att vara rätt klädd var viktigt i alla livets skiften. Det fick t.ex. kuriren med en despatch till Gustaf III i Finland erfara, då han ej kunde överlämna denna i sina reskläder. Det delikata problemet löstes den gången genom att han fick låna en lämplig dräkt ur konungens egen garderob.

I reseutrustningen var ytterplaggen oundgängliga och de som blev föremål för den största uppfinningsriktigheten. Under lång tid åtnjöt den s.k. lappmudden, dvs. samernas renpäl, stor popularitet. När den uppträder på Linnés välkända porträtt i resdräkt skulle man kunna tro att det vore ett personligt val, karakteristiskt för hans etnologiska intresse, men det är en bra illustration till ett gängse bruk. Lappdräkten var i själva verket tidigt känd, använd och uppskattad som resplagg. År 1593 köpte kung Sigismund till Stockholm 2 eller 3 ludna lappdräkter och under 1600-talet omnämns lappmudden som en uppskattad gåva och som en handelsvara. Den finaste lappmudden är den broderade med tenntrådsbroderier på krage och ärmlinning. Den skulle därtill gärna ha bräm av svarta eller bruna getskinn, fårskinn eller hundskinn. Renkalvens skinn och benlingsskinnen är de vackraste och dyraste, medan de ordinära renskinnspälsarna är både starkare och kanske varmare (enligt Magnus Orrelius 1797). Magnus Stenbock ber 1701 sin hustru att skicka ut en broderad lappmudd till sig i Polen. Carl Tersmeden köper 1700 på Skeppsbron i Stockholm en lappmudd för 27 plåtar och lappstövlar för 25 daler. Den tyske naturforskaren Johann Beckmann klagar 1765 över att herrarna i Stockholm gick i lappmuddar och stora muffar men utan huvudbonader.

Till en full utrustning hörde bältet kring pälsen och lappstövlskaft, stövlar eller lappskor, fotplaggen av renskinn. Lappskorna användes av både herrar och damer och prisades högt för att de var så varma att inte ens 4 å 5 par strumpor kunde tävla med dem i vinterkölden. Om lappskon blev

"Skrivbestyr på gästgivargården". Brukspatron Daniel Wilhelm Eurenus, Gunnevad, Västergötland (död 1848) tecknad av adoptivsonen Gustaf Daniel Eurenus. Privat ägo. Foto i Nordiska museet.

våt skulle man vända den ut och in, då den snabbt torkade och kunde vändas tillbaka igen. Lappskon blev en yttersko när den användes av damerna.

Renhuden har i hög grad förmågan att slå ifrån sig väta och därför hade lappmudden alltid pälssidan utåt liksom de stora slädpälsarna av björnskin och vargskinn. Nedbäddad i släden i en sådan respäls var man väl förvarad i den strängaste kyla. Enklare än dessa var svartpälsen av svarta färskin. Också den var lång och stor och bars utanpå annat överplagg.

Utländska resenärer som kom till Sverige och Finland förvånade sig över lappmudden och andra stora respälsar med hårsidan utåt. Sådana såg man nästan endast här uppe i Norden. De pälsverk som kom till användning i andra delar av Europa, bäver, gråverk, mård, räv etc., brukades som foder och kom endast till synes i brämen. Särskilt under 1500- och 1600-talen var sådana klädesplagg inte ovanliga bland de förmögna även hos oss, men främst då

som inneplagg med överklädsel av siden och fina ylletyger. De skinn som brukades för detta ändamål betingade mycket höga priser och var viktiga handelsvaror. Ännu under 1700-talet kunde en skriftställare risa användningen av sådana klädesplagg inomhus såsom ohälsosamma och osunda: "Den kallare tiden och i synnerhet vintren fördärfwa vi oss med päls- eller skinfodrade lifkläder, då vi sitta därmed i starkt eldade rum: vi borde ofelbart hafwa kläder af wanlig wighet och måttlig tjocklek inom hus, och engod öfwerräck, somejhindrar kroppsrörelsen, på gata och gård, men en warm kappa at swepa om oss på resor" (C. R. Berch 1773).

De hos oss vanliga stora och tunga respälsarna var ofta tillverkade av björnskin eller vargskinn. Också pälsar av sjubbskin, dvs. skinn av den amerikanska tvättbjörnen, var under 1700-talet tämligen ofta sedda bland stadsbefolkningen. Vargskinnen kunde f.ö. liksom rävsinnen även användas som foder med hårsidan in-

åt. Med det var särskilt de yviga pälsarna som ansågs vara ändamålsenliga i hårt väder. När Lars von Engeström vintern 1783 reser genom Danmark antecknar han t.ex. att man var utsatt för "ett temligen elakt väder, emot hvilket vi likväl voro skyddade af våra vargskinnspelsar, som ådragit oss allas uppmärksamhet på gatorna i Köpenhamn".

Under enklare förhållanden kom nästan endast fårskinn i fråga. Pälsar av sådana med hårsidan utåt eller inåt, de så kallade barskinnspälsarna, var allmänt brukade bland bondebefolkningen men i vardagslag även t.ex. av prästerna. För soldaterna var de ett allmänt livplagg.

Till respälsen hörde i regel ett ofta flera meter långt pälskärp som virades många varv kring livet. Det var vanligen vävt eller stickat i starka färger och bidrog ytterligare till den groteska uppenbarelsen. Vidare bar man gärna fotplagg av motsvarande slag: ludna stövlar, björnskinnsstövlar eller lappskor av renskinn. Man kunde också ha vantar av "vargpotar", dvs. varg-tassar, men inte sällan nyttjades också

muffar sydda av björnskin. Sådana omtalas både under 1600- och 1700-talen och användes både av kvinnor och män.

Huvudbonaderna vintertid var i de flesta fall tillverkade av skinn, varvid mårdskinnsmössor var särskilt eftertraktade. Ett ändamålsenligt resplagg var karpusen, en mössa med nedfällbara slag som kunde knytas under hakan. Den kunde vara gjord av tyg med kraftig fodring eller av skinn, ofta hundskinn. Under 1700-talet då man bland ståndspersoner brukade peruk, våldade denna under resor ofta besvär. Man hade därför särskilda reseperuker, mer oömma än den fina pudrade peruk man annars använde. Piskperukens svarta sidenklädda piska med rosett utbyttes mot en läderstångperuk och pungperuken fick en tåligare läderpung i stället för sidenet. Resperuken kunde vara tillverkad av ull. I Danmark ansåg man f.ö. i slutet av 1700-talet att ullgarnsperuken var en svensk uppfinning. Även får- eller lammskinnsperuker har förekommit. Ännu hållbarare var givetvis en mindre, ljusfärgad och slät peruk av mässingstråd.

Vargskinnspälsen var det normala resplagget vintertid. Gäddede (Frostviken) gästgivargård. Foto L. M. Löfström, 1905, i Nordiska museet.

*Körsven utanför
krog i barskinnspäls
med ett smalt res-
skärp runt halsen
och midjan, hop-
snott mitt fram,
mässa med öron-
lappar och stora res-
stövlar. Oljemål-
ning av Fr. Wohl-
fart. Nordiska
museet.*

Också de mera normala huvudbonaderna kunde vålla problem under resor. Det gällde inte minst de höga styva hattarna som under 1800-talet var outhärliga vid ett värdigt uppträdande i sällskapslivet. De var helt naturligt svåra att transportera, när de inte satt på huvudet. Man hade konstruerat särskilda koffertar, med en upphöjning i locket för detta ändamål. Carl Tersmeden köpte en sälskinnsklädd sådan i Storkyrkobrinken i Stockholm redan 1740. Han ansåg att det var en ny typ, men i själva verket var den i bruk hos oss redan på 1600-talet.

Det var inte så vanligt att kvinnorna klädde sig i de stora pälsarna under vinterresorna, även om pälsfodrade plagg under namn av "salopper", "pelisser" och "kapotter" var mycket brukliga under 1800-talet. Särskilda reskappar eller slädkappar fanns det också fodrade med gråverk, lammskinn etc. De kunde vara bebrämade med något dyrbarare skinn, t.ex. hermelin. Karpusen motsvarades hos kvinnorna av en "väderhuva" som i olika material begagnades både vintertid och sommartid. En prästfru i Västergötland hade 1748 "en svart resehuva av bast".

Från en herrgårdsmiljö i Östergötland under 1800-talets andra hälft beskrivs hur hos kvinnorna "en mångfald av plagg ersatte pälsen. Hemstickade hjärtvärmare, däröver en långschal, lagd och lindad i kryss, så en tjock vadderad kofta, därovanpå en tjock ullschal och ibland ännu ett svep om höfter och ben och allra sist en rundskuren kappa. Plagg efter plagg ökar ut figuren i det oändliga. – På huvudet knytas och fästas schallet och duk, bahytt eller baschlik – på detta underlag viras, så att det sluter tätt kring pannan och en del av ansiktet, en lång brokig s.k. "ami". I stället för denna insvepning å la turban föredrager mången en tjock ullschal, som hänger över huvud och axlar, knytes på ryggen och sålunda tjänstgör som en slags sufflett." På samma sätt tecknar Elof Stoltz en minnesbild från detta sekels början från Ravlunda prästgård i Skåne: I tamburen kunde man avläsa närvaron av gäster och främlingar. "Särskilt minns jag tant Clara Schartaus maggördel av svart satin fodrad med röd flanell. Den smög sig tätt kring midjan och knäpptes i ena sidan med en lång rad häkter och mårnor. Redan detta tog sin tid. Så följde kjolupphissningen. Från ett smalt

"På sjöresa". Elegant herre i dubbelknäppt långrock med cylinderhatt på huvudet. Officer i bakgrunden insvept i slängkappa. Akvarell av Uno Angerstein (1803–1874). Kulturen, Lund.

bälte kring livet hängde ner ett antal spän-
nen i resårband, och med hjälp av denna
anordning hissades kjolens flossabands-
prydda kant upp från golvet så pass mycket
att de långskaftade knäppkängorna kom
till synes, men för allt i världen inte strum-
porna. Sen blev det västens tur, också den
av svart satin, men fodrad med gult sämsk-
skinn försett med talrika små hål för att det
inte skulle bli transpirationsobehag. Den
knäpptes framtill med en massa små knap-
par. Till sist sveptes en stickad svart ylle-
schal kring rygg och bröst. Den fästes med
säkerhetsnålar som med ett litet skratt

blev kallade fästmän. Ovanpå allt detta
kom så den vida svarta kappan med snör-
makerier på. Under bestyret med alla dessa
plagg var samtalet livligt."

Medan männen under den varma årsti-
den gärna använde den mycket populära
slängkappan var tulubben och kapprocken
de vanligaste resplaggen. Även tulubben, i
regel av kläde, var vanligen pälsfodrad.
Den hade stor krage och fasta ärmuddar
och användes ofta med skärp. En herre be-
skrivs i Stockholm promenerande med en-
dast högra ärmen påträdd och rocken
hängande löst över vänster sida. Tulubben
var särskilt i bruk under 1800-talets förra
hälft. Kapprocken hade en eller flera fasta
kragar som föll ned över axlarna mot arm-
bågen. Kapprocken var länge kuskarnas
särskilda uniform och var praktisk som
skyddande mot både köld och väta. Den
kunde rent av bli för varm. I början av juni
1788 berättar J. H. Kellgren att han funnit
sin kapprock för varm, beställt en ny av
kamlott, men råkat ut för en köldknäpp och
förkylt sig.

Man kunde också ta i bruk plagg som
särskilt skyddade mot nederbörd. Redan på
1500-talet omtalas ridkappor av läder – de
kunde också var tillverkade av vadmal. Det
skinn som användes i senare tid var ofta
renskinn eller bockskinn insmört med fett
så att det inte blev uttorkat. Skinnen kunde
ha sin naturliga färg eller vara svartat.
Bellman beskriver från en krog i Gamla
stan "ett par ostronhandlare i svarta läder-
kapprockar med själskinnskarpuser" och
Elias Sehlstedt säger från en av sina
sjöresor "– det regnar ändock/Min bock-
skinnsrock jag måste ur kappsäcken
packa". Belysande är i detta sammanhang
Pehr Kalms uppgift om vad han medförde
för kläder på sin berömda amerikanska
resa 1747: "En hvit surtout af fint kläde, en
blå regarns väst och byxor af svart schagg,
svarta skinnbyxor, någre skiortor, någre
nattkappor och någre par halfärmar mäst
helt nya, 2 par stöflor, en kappräck, en hvit
nattmyssa, en Jämtlands råck af svart
skinn, att förvara sig mot ragn, skor,
skospånnen, och åtskilligt annat smått."

En lustfärd till Rosersberg sommaren 1826 slutade med ett trasigt vagnshjul och att de fyra ungherrarna själva fick bära sin packning utför Kungsbacken. Foto i Nordiska museet.

Jämtlandsrocken kan ha varit gjord av renskinn.

Vid resor till sjöss har man så långt tillbaka i tiden som vi har kunskap härom gärna använt överdragsdräkter av segelduk, indränkt med olja eller tjära, för att göra dem vattentäta. Ett speciellt sjömansplagg var sydvästen av samma material med krage på ryggsidan som skydd mot vattnet. Man drar sig också till minnes Elias Sehlstedts råd 1852: "Kom ihåg en resa på fjorton dagar till Norrland är ingen småsak. Du har väl med dig dina vattentäta stövlar för att begagna vid laxfisket, dina bolstervarsbyxor, i fall du tar notis om tjärbränningen, en större nattmössa, som du kan dra över ögonen för midnattssolen."

När Charles Macintosh 1823 fick patent i England på tyg behandlat med kautschuk kom så småningom en helt annan typ av resplagg i allmänare användning. Till en början ansågs de dock lukta så illa, att de ansågs hälsofarliga, och blev därför inte så vanliga. Men 1853 skriver den unge tjäns-

temannen Magnus Hollertz från den resa han företog tillsammans med sin generaldirektör, att man satt i den tyska diligensen "klädda i lätta kautschuksrockar och mössor". Som Gunnar Olof Hyllén-Cavallius berättar i sina ungdomsminnen lät han och hans kamrat 1835 göra sig vaxdukskappor i Örebro.

Fram emot 1800-talets slut förändrades själva villkoren för resandet som vi vet radikalt. Detta blev, om man så vill, demokratiserat och allmer växande skaror fick ekonomiska möjligheter att åtminstone en eller annan gång i livet företa också en längre resa. Inom landet blev persontrafiken med järnvägarnas och ångbåtarnas tillkomst allt livligare. Samtidigt blev alla resor bekvämare: man kunde i stor utsträckning färdas i slutna kupéer och hytter och hade inte längre samma behov av plagg till skydd mot köld och nederbörd. Kraven att föra med sig särskilda plagg för representation minskade och det blev möjligt att uppträda även till måltiderna i en-

Nils von Dardels teckning av Charles Emil Piper och Albert Ehrenström iförda pälsar med övertåg och bräm, 1860. Foto i Nordiska museet.

kel resdräkt. Sannolikt bidrog, överhuvud när det gällde en förenkling av resvanorna, i hög grad den internationella turismen med engelsmännen i spetsen, till denna utveckling.

Också sporten utövad av både män och kvinnor kom att verka frigörande på modet och därmed även på resdräkten. När kvin-

nor red ut på jakt på 1700-talet kunde de göra detta i full mansdräkt, men vad som ansågs passande var att det skedde i damsadel och ridsjöl. Det var först på 1840-talet som Amalia Bloomer från Ohio i USA lancerade den s.k. Bloomerkostymen med ytterbyxor också för kvinnor. Den upptogs sedan i den europeiska reformdräktsrö-

relsen, till en början för användning i gymnastik och på resor. Sedermera blev införandet av cykelåkningen och skidåkningens ökade popularitet av banbrytande betydelse för sportklädernas utveckling. Tidens tongivande modeateljéer t.ex. Augusta Lundin, förordade redan på 1890-talet kjolar som inte släpade i marken som ändamålsenlig turistdräkt. Utrustningen vid dessa färder särskilt i fjällen fick en rik utveckling och medgav åtskilligt raffinemang, inte minst av huvudbonader och andra accessoarer. På 1880-talet började den gamla vandringsstaven bli populär även bland damerna och toppluvorna blev liksom så småningom de stickade tröjorna, turisternas speciella kännetecken.

Det utländska inflytandet tog sig mera

konkreta uttryck i alla nya material som utexperimenterades inte minst i samband med de båda världskrigen. Nylonens användning till underplagg, lätta att tvätta och torka och föga utrymmeskrävande, onödiggjorde medförandet av mera än ett minimum sådana. Galon och andra liknande produkter ersatte det tunga och osmidiga lädret för överplagg. I många andra sammanhang kom de syntetiska materialen att ersätta äldre tiders textila och animala material. Klädesplaggen fick mången gång en ny utformning. Liksom tidigare i dräktskickets historia fick de ofta behålla sina utländska namn: trenchcoat (som först kom till användning i första världskrigets skyttegravar), keps, jeans, shorts och många andra.

Summary

Some notice on travelling dress in older times

For medieval pilgrims, the simple travelling dress was already part of penance itself. When the Holy Bridget urges them to dispense with their linen both by day and by night, her exhortation echoes the customs of the peasantry in many parts of the Sweden as since practised far into modern time. Footwear was only donned when drawing near to church and city.

Neither could travellers take much in the way of clothing when journeying on foot. This was also true of the journeyman, pedlar, etc. It was the hard-wearing everyday costume, generally fashioned in rough homespun grey, which became the usual travelling attire.

Many travellers have described their simple outfit – among them Carl von Linné on his Lapland journey. On this occasion, he used a small leather bag to carry along a shirt and a few semi-sleeves and nightgowns. It was mainly underwear which were difficult to replace and have washed during a journey. This is noticeable even when a larger wardrobe could accompany the traveller. The Bishop of Västerås bound for the Swedish Parliament in Stockholm or the officer taking the field about 1700 took ampler supplies of personal belongings with them. Johannes Rudbeckius even saw fit to carry a variety of bathroom garments on his travels.

Aside from travelling attire, there was frequently a need to carry one or more sets of representative clothing. On foreign journeys, this could pose a variety of problems. The garments could in fact prove totally unusable in Paris and London. The traveller was then compelled to borrow, hire, or re-outfit his person to be able to attend more formal gatherings at all.

In winter, fur was indispensable when travelling. The hair side was generally turned outwards, a style not encountered elsewhere in Europe and therefore one which roused attention among travelling foreigners. Extensively used was the reindeer pelt, the Lapp frock, much in use during the 16th and 17th centuries. Most expensive was the kind which had tin-thread embroidery on the collar and wristbands. Lapp shoes and Lapp boots also became much used also in southern Sweden. Reindeer skin was considered to be especially efficient in repelling wet and snow.

Bear and wolf skin coats were also widely used, whereas the peasantry, in particular, donned black sheepskin coats. Another form of dress were fur coats with the fur side turned inwards. The finer furs – beaver, squirrel, marten, and fox – were generally used to line and trim the more elegant articles of clothing.

Caps and hats, with brims or flaps that could be turned down, were made of fur or leather, they could also be padded.

Women journeyed in fur-lined topcoats and wore large weather-proof hoods. A large number of different garments were often worn one over the other, such as shawls, leather vests, padded jackets, etc.

During the early 19th century, the greatcoat, an often fur-lined topcoat, and the frock-coat with one or more shoulder collars came into use as the most common forms of outdoor clothing. The leather riding coat, greased and often dyed black, belongs to an earlier age. At sea, there

were long used sailcloth overalls impregnated with oil or tar together with headgear, a sou'-wester, made of the same material. These were gradually replaced by rubber-treated garments made to the 1823 patent of the Scotchman Charles MacIntosh.

Since the late 19th century, travelling clothes have undergone a radical change not least as a result of the growing popularity of various sports among both sexes. But the new conveyances – train, motorcar, etc. – have also contributed to a simplification of travel wear. The introduction of new materials in the manufacture of clothing has favoured a simplification of packaging.